

**“INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI QO‘SHMA SO‘ZLARNING SEMANTIK
TAHLILI: O‘XSHASHLIKLAR, FARQLAR VA TILSHUNOSLIK NUQTAI
NAZARI”**

Ashirova Madina To‘rayevna.

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti storjor-o‘qituvchisi

Email: ashirova1madina@icloud.com

Annotasiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning semantic tahlili qo‘llanilgan. Ushbu maqolada, o‘xshashliklar va farqlarni aniqlash orqali, qo‘shma so‘zlarning semantic strukturasi va ularning ikki tilga oid xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, bu tahlil, ikki til orasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni va farqlarni o‘rganishda ahamiyatlidir. O‘xshashliklar, masalan, qo‘shma so‘zlarning morfologik tuzilishida va ma’noda mavjud bo‘lgan umumiyliklar, farqlar esa, tilning leksik va semantic jihatlaridan kelib chiqib chiqadigan farqliliklar chuqur izohlab ko‘rsatilgan. Ushbu ilmiy ishda metodologik jihatdan ingliz va o‘zbek tillarining qo‘shma so‘zlarini mukammal tahlil qilishga qaratilgan. Ya’ni qo‘shma so‘zlarning morfologik tuzilishini tahlil qilishda har bir qo‘shma so‘z qanday komponentlardan tashkil topganini aniqlash, qo‘shma so‘zlarning semantik ma’nosini tahlil qilishda, har bir qismining qanday yangi ma’no yaratishi va o‘zgarishi, sintaktik tuzilishini tahlil qilishda, ularning gapdagi o‘rni, qaysi turdagi sintaktik birikmalarda ishlatilishi va gapdagi o‘rni, fonetik o‘zgarishlar, leksik va semantic farqlar, shakllanish jarayoni va tarixining mukammal tahlili ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Ingliz va o‘zbek tillari, qo‘shma so‘zlar, semantic tahlil, morfologiya, leksika, tilshunoslik, farqlar, o‘xshashliklar, til strukturalari.

Kirish:

Qo‘shma so‘zlar lingvistik tadqiqotlarda asosiy rol o‘ynaydi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlar, tilning semantic va morfologik strukturasi aks ettigan holda, har bir tilning o‘ziga xos xususiyatlarini namoyish qiladi. Ularning semantik tahlili esa ikki til o‘rtasidagi o‘xshashliklarni va farqlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, qo‘shma so‘zlarning morfologik tuzilishidagi farqlar, ularning tilga oid struktura va ma’no o‘zgarishlari, tilshunoslik nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega. Quyida, qo‘shma so‘zlarni o‘rganish bilan shug‘ullangan bir nechta taniqli tilshunoslarning tadqiqotlarini misol sifatida kiritaman. Charles Hockett (1906-2000) – “The Origin of Speech” Amerika lingvisti, qo‘shma so‘zlar va boshqa til elementlarini o‘rganish orqali, tilning rivojlanishini va uning kommunikativ

funksiyalarini tahlil qilgan. U qo‘shma so‘zlar va morfologik birliklarning tilda qanday shakllanib, ma'no hosil qilishini o‘rganib, tilning struktura va semantikasini tushuntirishga harakat qilgan. Uning tadqiqotlari til strukturalarining dinamik o‘zgarishlari va ularning kommunikativ roli haqida muhim ma'lumotlar beradi.

Zellig Harris (1909-1992) – “Structural Linguistics” strukturalizm asosida tilshunoslikni rivojlantirgan, qo‘shma so‘zlarning morfologik tuzilishini tahlil qilishda katta ahamiyat kasb etgan. Uning tadqiqotlari, qo‘shma so‘zlarning o‘zgarishini va ularning tilning morfologik strukturasiga qanday ta’sir qilishini o‘rganishga qaratilgan. Harris qo‘shma so‘zlarni lingvistik birlik sifatida ajratib, ular orqali til tizimining murakkabligini aniqlagan.

Eugene Nida (1914-2001) – “Toward a Science of Translating” tarjima sohasida qo‘shma so‘zlar va ularning semantik o‘zgarishlarini o‘rgangan. U qo‘shma so‘zlarning ikki tilda qanday ishlatilishi va ularning ma’nosi qanday o‘zgarishini tahlil qilgan. Nida, tilni tarjima qilishda qo‘shma so‘zlarning semantik farqlarini tushunishning muhimligini ko‘rsatib, ularni tarjima jarayonida aniq va to‘g‘ri tushunishni ta’kidlagan.

Abdullaev A. (1938-1997) – “O‘zbek tilining morfologiyasi” o‘zbek tilining morfologik tizimini o‘rganish jarayonida, qo‘shma so‘zlarning shakllanishi, tuzilishi va semantik xususiyatlarini tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida, qo‘shma so‘zlar morfologik jihatdan qanday tashkil topishi, ularning har bir qismi qanday alohida ma’no keltirishga oid nazariyalar ishlab chiqilgan. Abdullaev qo‘shma so‘zlarning o‘zbek tilidagi o‘rni va funksiyasini batafsil o‘rganib, bu sohada ko‘plab ilmiy qarashlarni ishlab chiqdi.

Usmonov S. – “O‘zbek tili leksikasi” o‘zbek tilining leksik tarkibini o‘rganishda qo‘shma so‘zlarga alohida e’tibor bergan. U qo‘shma so‘zlarning semantik xususiyatlari va ularning ma’nosi qanday o‘zgarishini tahlil qilgan. Usmonov qo‘shma so‘zlarning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlatilishini, ularning ijtimoiy taraqqiyotga qanday ta’sir qilishini ko‘rsatgan. Uning ishlarida qo‘shma so‘zlarning til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqligi haqida ham ta’kidlanadi.

Mirzaev D. – “O‘zbek tilidagi morfologik va sintaktik birikmalar” o‘zbek tilidagi qo‘shma so‘zlarning morfologik va sintaktik strukturasini ustida ishlagan. U qo‘shma so‘zlarning sintaktik xususiyatlarini, ular gapda qanday o‘rin tutishini va ma'no hosil qilish jarayonini tahlil qilgan. Tadqiqotda qo‘shma so‘zlarning til tizimidagi funksiyalari va ular bilan bog‘liq sintaktik qonuniyatlar o‘rganilgan.

Qo‘shma so‘zlarning morfologik tuzilishini tahlil qilishda, har bir qo‘shma so‘z qanday komponentlardan tashkil topganini aniqlash lozim. Bu jihat: **Ingliz tilida** qo‘shma so‘zlar ko‘pincha ikkita yoki undan ortiq mustaqil so‘zlardan tashkil topgan bo‘ladi. Masalan, “*sunflower*” (quyosh gul) so‘zi “*sun*” va “*flower*” so‘zlaridan tashkil topgan.

O‘zbek tilida ham qo‘shma so‘zlar bir nechta so‘zlardan iborat bo‘ladi, lekin ko‘p hollarda qo‘shimchalar va turli morfologik shakllar qo‘shilib yangi ma'no hosil qilinadi. Masalan, “*yoshbola*” (yosh bola) so‘zi – “*yosh*” va “*bola*” so‘zlarining birikmasi.

Qo‘shma so‘zlarning semantik ma‘nosini tahlil qilishda, har bir qismining qanday yangi ma‘no yaratishi va o‘zgarishi tekshiriladi:

Ingliz tilida semantik jihatdan qo‘shma so‘zlar ko‘pincha so‘zlarning aniq, ma‘lum ma‘nosini birlashtiradi. Masalan, “notebook” (daftarka) so‘zi, “note” va “book” so‘zlarining ma‘nolarini birlashtiradi, lekin yangi ma‘no hosil qiladi.

O‘zbek tilida ham qo‘shma so‘zlarning semantik tarkibi shunday shakllanadi, bunda so‘zlarning alohida ma‘nolari qo‘shilib yangi ma‘no hosil bo‘ladi, lekin ba‘zan birinchi qismining ma‘nosi qaytarilishi yoki o‘zgarishi mumkin. Masalan, “yurakni to‘kmoq” so‘zida, asl ma‘no qo‘shilishidan farq qiladi. Qo‘shma so‘zlarning sintaktik tuzilishini tahlil qilishda, ularning gapdagi o‘rni, qaysi turdagi sintaktik birikmalarda ishlatilishi va gapdagi o‘rni o‘rganiladi:

Ingliz tilida qo‘shma so‘zlar ko‘pincha sifatli yoki otli so‘z birikmalari sifatida ishlatiladi. Masalan, “greenhouse” (issiqxona) so‘zi sifatni (green) va nomni (house) birlashtiradi.

O‘zbek tilida qo‘shma so‘zlar ko‘p hollarda tarkibida ot, sifat yoki fe‘lga ega bo‘lishi mumkin, masalan, “oqsoqol” (oq soqol) so‘zi sifatni (oq) va otni (soqol) birlashtiradi. Qo‘shma so‘zlarning fonetik tuzilishini o‘rganish ham muhim. Ba‘zi tillarda qo‘shma so‘zlar fonetik o‘zgarishlarga uchraydi, ya‘ni ular orasidagi tovushlar o‘zgarmay, ularga fonetik qoidalar ta‘sir qilishi mumkin.

Ingliz tilida qo‘shma so‘zlar fonetik jihatdan ba‘zida qisqarib, oson talaffuz qilish uchun qisqartiriladi, masalan, “blackboard” (doska) ning talaffuzi “blæk-bɔrd” bo‘lishi mumkin.

O‘zbek tilida ham ba‘zi qo‘shma so‘zlar fonetik jihatdan o‘zgaradi, masalan, “yoshbola” so‘zidagi bo‘g‘inlarni birlashtirib talaffuz qilish.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarni tahlil qilishda leksik va semantik farqlarni aniqlash zarur. Bu jihat:

Ingliz tilida qo‘shma so‘zlarning leksik ma‘nosi ko‘pincha yagona bo‘lib, ularning semantik ma‘nosi aniq shakllanadi.

O‘zbek tilida, lekin qo‘shma so‘zlar ko‘pincha semantik jihatdan kengroq tushunchalarni ifodalashi mumkin. Masalan, “yo‘lga chiqmoq” iborasi ingliz tilida bir nechta so‘zlardan iborat bo‘lishi mumkin, lekin o‘zbek tilida birlashtirilgan va ko‘proq holatlar uchun ishlatiladi.

Qo‘shma so‘zlarning shakllanishi va tarixini o‘rganish ham metodologik jihatdan muhim. Ba‘zi qo‘shma so‘zlar tarixi davomida ma‘no o‘zgarishiga uchragan bo‘lishi mumkin. Bu jihatlarni ikki tilda taqqoslasak quyidagilar kiradi.

Ingliz tilida ba‘zi qo‘shma so‘zlar tarixiy rivojlanish jarayonida o‘zgarib, yangi ma‘nolarni qabul qilgan. Masalan, “keyboard” (klaviatura) atamasi ilgari faqat xujjatlar yozishda ishlatilgan, lekin zamonaviy texnologiyada klaviaturani ifodalash uchun ishlatiladi.

O‘zbek tilida ba‘zi qo‘shma so‘zlar folklor va an‘analarga asoslanib, o‘zgarib borgan. Masalan, “kitobxona” (kutubxona) so‘zi avvalgi vaqtlarda faqat diniy yoki ilmiy muassasalarni bildirgan, hozirda esa kengroq ma‘noda ishlatiladi.

O‘rganilmagan yoki kam tadqiq qilingan muammolar, ya’ni qo‘shma so‘zlarni chuqurroq tahlil qilishda hali to‘liq o‘rganilmagan yoki yangilikka ehtiyoj sezilgan sohalar mavjud: **Fonetika va talaffuzdagi farqlar:** Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning fonetik tuzilishi va talaffuzi haqida chuqur tahlil qilish zarur. Ba’zida qo‘shma so‘zlar fonetik jihatdan qisqaradi yoki o‘zgaradi, lekin bu jarayonlar hali aniq va batafsil o‘rganilmagan. **Sosial madaniyat va semantika:** Har bir tilda qo‘shma so‘zlar o‘z madaniy kontekstida ma’no kasb etadi. O‘zbek va ingliz tillaridagi qo‘shma so‘zlarning madaniy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq semantik farqlari hali to‘liq o‘rganilmagan. **Tarjimonlik va til o‘rgatishda qo‘shma so‘zlarning qiyinchiliklari:** Tarjimonlik jarayonida yoki til o‘rgatishda qo‘shma so‘zlarning semantik farqlari, ularning tilda ishlatilishiga doir muammolar ham o‘rganilmagan.

Ilmiy ishning yangiligi: **Qo‘shma so‘zlarning interlingvistik tahlili:** Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning boshqa tillarda qanday ifodalanganini o‘rganish. Bu, masalan, o‘zbek va ingliz tillarining boshqa, kam o‘rganilgan tillarga, xususan, turkiy tillarga bo‘lgan ta’sirini aniqlashga qaratilgan bo‘lishi mumkin. **Ko‘p tilda qo‘shma so‘zlar:** Globalizatsiya va ko‘p tillilikning rivojlanishi, bir nechta tilda qo‘shma so‘zlarning o‘zaro ta’sirini o‘rganish ehtiyojini yuzaga keltiradi. Bu yangi ilmiy yo‘nalish, o‘zbek va ingliz tillaridagi qo‘shma so‘zlarning boshqa tillarga qanday ta’sir qilishi haqida tadqiqotlar olib borishni talab qiladi. Bu esa yana bir yangi sohaning vujudga kelishiga omil yaratadi.

Metodlar

Maqolada qo‘shma so‘zlarning semantik tahlili uchun deskriptiv va solishtirish metodlari qo‘llaniladi. Deskriptiv metod yordamida ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning tuzilishi, ma’nosi va ishlatilishi o‘rganiladi. Solishtirish metodida esa, ikki til o‘rtasidagi semantik va morfologik farqlar ko‘rib chiqiladi. Tanlangan qo‘shma so‘zlarning semantik xususiyatlari, tilning leksik birligi sifatida tahlil qilinadi. Ma’lumotlarni yig‘ish uchun tilshunoslikka oid ilmiy manbalar va lug‘atlar tahlil qilinadi, hamda ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlar misollar asosida solishtiriladi. Masalan: Ingliz tilidagi *“toothbrush”* (tish cho‘tkasi) va o‘zbek tilidagi *“tish cho‘tkasi”* qo‘shma so‘zlari semantik jihatdan bir xil bo‘lib, *“tish”* va *“cho‘k”* so‘zlari ma’nolarini birlashtiradi.

O‘zbek tilidagi qo‘shma so‘z: *“yulduz nur”* **Semantik tahlil:** *“Yulduz”* va *“nur”* so‘zlari birgalikda yangi bir ma’no hosil qiladi — *“yulduzning nurlari”* yoki *“yulduzdan tarqalgan yorug‘lik”* degan ma’noni anglatadi. Deskriptiv metod yordamida bu qo‘shma so‘zning semantik tarkibi va u qanday tasvirlanishini tushuntirish mumkin. **Ingliz tilidagi qo‘shma so‘z:** *“snowball”* **Semantik tahlil:** *“Snow”* (qor) va *“ball”* (shar) so‘zlari birgalikda *“qorning shari”* yoki *“qorni to‘pga aylantirish”* degan ma’noni anglatadi. *“Snowball”* so‘zi ko‘proq metaforik ma’noda ishlatiladi, masalan, *“snowball effect”* (qor to‘pining ta’siri) — kichik bir ishning katta ta’sirga olib kelishi. Deskriptiv metod yordamida bu qo‘shma so‘zning kengaygan semantik manosi va ishlatilishi o‘rganiladi.

Natijalar

Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlar orasidagi o‘xshashliklar va farqlarni tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

O‘xshashliklar: Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlar morfologik jihatdan bir xil struktura va sintaksisga ega bo‘lib, bir nechta kichik so‘zlardan tashkil topgan holda yangi ma’no yaratadi. Qo‘shma so‘zlarda ishlatiladigan morfologik birikmalar, masalan, *“tish cho‘tkasi”* yoki *“toothbrush”* ning ma’nosi bir xil bo‘lib, ularning semantik tarkibi ham bir xil.

Farqlar: Ingliz tilida *“blackboard”* (doska) va o‘zbek tilida *“doska”* atamasi o‘rtasidagi farq shundaki, ingliz tilidagi qo‘shma so‘zning semantik tarkibi to‘liq shakllanadi, bunda *“black”* (qora) so‘zi qattiq tasvirni ifodalaydi, o‘zbek tilida esa *“doska”* so‘zi o‘ziga xos atama sifatida ishlatiladi. O‘zbek tilida qo‘shma so‘zlar, ba’zida, ingliz tiliga nisbatan ko‘proq morfologik birikmalarga ega bo‘lishi mumkin.

Munozara

Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning semantik tahlili, tilshunoslikda yangi bir o‘lchovni anglatadi. Ular orasidagi o‘xshashliklar va farqlarni tushunish, til o‘rgatishda va tarjimada muhim rol o‘ynaydi. O‘xshashliklar va farqlarni tahlil qilish, ikkita tilni yaxshiroq tushunish imkoniyatini yaratadi va ularning semantik strukturasini yanada boyitadi. Misol uchun, ingliz tilidagi qo‘shma so‘zlarda ko‘pincha ingliz tilining dinamik va fleksiv xususiyatlari aks etadi, o‘zbek tilida esa qo‘shma so‘zlar ko‘pincha mustahkam va bir-biriga bog‘langan shakllarda ifodalanadi. Bunday tahlil til o‘rgatuvchilar uchun, shuningdek, tarjimonlar uchun yangi metodologik asos bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, qo‘shma so‘zlarning semantik tahlili, tilning rivojlanishini, yangi atamalar va so‘z birikmalarining yuzaga kelishiga qanday ta’sir qilishini tushunishga yordam beradi. Tilshunoslikda bu tahlil ikki til orasidagi tilshunoslik farqlarini yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi va uni amaliyotda qo‘llashni osonlashtiradi.

Xulosa:

Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning semantik tahlili bu tilshunoslikda muhim o‘rin tutadi, chunki qo‘shma so‘zlar tilning leksik strukturasida alohida o‘rin egallaydi va tilning ma’no tizimini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada qo‘shma so‘zlarning semantik xususiyatlari, ularning shakllanishi va ishlatilishidagi o‘xshashliklar hamda farqlar ko‘rib chiqildi. Deskriptiv va solishtirish metodlari orqali qo‘shma so‘zlarning ma’nosi, tarkibi va kontekstdagi o‘zgarishlari chuqur tahlil qilindi. **Deskriptiv metod** yordamida qo‘shma so‘zlarning tarkibi va ularning semantik funksiyalari tasvirlandi. Bu metodda tilshunoslar qo‘shma so‘zlarni shakllantiruvchi so‘zlar va ularning ma’nosi bilan ishlashadi. Misol sifatida, *“yulduz nur”* yoki *“heartfelt”* kabi qo‘shma so‘zlarning tasviriy ma’nosi tahlil qilindi. **Solishtirish metod** esa ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma so‘zlarning o‘xshashliklari va farqlarini aniqlashga yordam berdi. Ingliz tilidagi *“blueberry”* va o‘zbek tilidagi *“ko‘k meva”* kabi qo‘shma so‘zlar semantik jihatdan bir xil bo‘lishiga qaramay, ularning tuzilishida va ishlatilishida farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Maqolada ko‘rsatilganidek, qo‘shma so‘zlarning

semantik tahlili ikki til o‘rtasidagi farqlarni tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu tahlil qo‘shma so‘zlar bilan ishlovchi tarjimonlar, o‘qituvchilar va tilshunoslar uchun muhim ilmiy material bo‘lib, qo‘shma so‘zlarning semantik tizimlarini yanada rivojlantirish imkoniyatini taqdim etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. **Abdurazqov, T.** (2015). O‘zbek tilidagi qo‘shma so‘zlar va ularning semantik tahlili. Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti.
2. **Bobojonov, Sh.** (2012). Tilshunoslikda qo‘shma so‘zlarning o‘rni. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti.
3. **Khusniddinov, M.** (2017). Lingvistika va semantika: O‘zbek tilidagi qo‘shma so‘zlarning semantic □ strukturasini o‘rganish. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. **Kuhn, T.** (2013). Linguistic Structures in English and Uzbek. Cambridge University Press.
5. **Madiyarov, D.** (2010). Ingliz tilidagi qo‘shma so‘zlar: morfologik va semantik tahlil. Tashkent: Uzbek language press.
6. **Z. R. Bobojonova** Volume2. Issue 02. February (2024). ISSN(E): 2938-379X Names of the dishes adapted from English, Russian, and Uzbek languages.